

Marcin Mamiński*

PODSTAWY NORMATYWNE OCHRONY PRAW CZŁOWIEKA W ASPEKcie POWSZECHNYM I EUROPEJSKIM

Streszczenie

Artykuł ma na celu zwrócenie uwagi na zagadnienie ochrony praw człowieka w aspekcie powszechnym i europejskim w odniesieniu do obowiązujących podstaw normatywnych. Niniejsza praca ukazuje istotę praw człowieka jako przysługujących każdej jednostce poprzez szczegółowe rozważania dotyczące Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, przedstawieniu aktów chroniących prawa człowieka w systemie ONZ, jak i ilustracje znaczenia europejskiego systemu ochrony praw człowieka. Autor skupia uwagę przede wszystkim na powszechności i skuteczności poszanowania praw człowieka.

Słowa kluczowe: prawa człowieka, ochrona, wolność, powszechność

Wstęp

Podstawy normatywne ochrony praw człowieka w aspekcie powszechnym i europejskim należy rozpatrywać w kontekście uniwersalności ochrony praw człowieka obowiązującej *erga omnes*, której celem pozostaje popieranie i zachęcanie do poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie. Koncepcje praw człowieka obejmują pewne minimum, co do którego wypracowano wystarczająco szeroką zgodę wspólnoty międzynarodowej. Konieczne pozostaje tym samym zadanie pytania, czym są prawa człowieka, w jaki sposób można dokonać ich klasyfikacji oraz w jakich aktach prawnych są unormowane.

Podstawową metodą wykorzystywaną w trakcie prowadzonych rozważań jest metoda teoretyczno-prawna oraz dogmatyczno-prawna. Przy ich pomocy przeprowadzono analizę źródeł prawa dotyczącą problematyki przedmiotowych zagadnień.

* Wyższa Szkoła Gospodarki Euroregionalnej im. Alcide de Gasperi w Józefowie, e-mail: adwokat@marcinmaminski.com.pl, ORCID: 0000-0002-8046-6155.

Podstawy powszechnej ochrony praw człowieka w systemie międzynarodowym

Rozwój instrumentów służących ochronie praw człowieka w prawie międzynarodowym zaobserwowano w XIX wieku. Jednak w tym okresie nie powstał spójny katalog praw człowieka chronionych w prawie międzynarodowym, jak również nie wykształciły się żadne instrumenty służące kompleksowej ochronie praw jednostki¹. W preambule *Karty Narodów Zjednoczonych* istnieje odwołanie do podstawowych praw człowieka: godności, wolności jednostki, równości kobiet i mężczyzn oraz narodów, a także postępu społecznego oraz poprawy warunków życia. Art. 1 *Karty* (dalej: KNZ)² wymienia cele tego aktu prawnego, którymi m.in. są: popieranie i zachęcanie do poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich bez względu na rasę, płeć, język lub wyznanie³.

Badając akty prawa międzynarodowego, nie można nie brać pod uwagę procesów politycznych prowadzących do powstania tych aktów. Ze względu na te procesy koncepcja praw człowieka obejmuje jedynie pewne minimum, co do którego wypracowano wystarczająco szeroką zgodę wspólnoty międzynarodowej. Wynika stąd ważny wniosek, że to, co uznane w instrumentach prawa międzynarodowego, nie może być podstawą odrzucenia praw człowieka nieuwzględnionych w tych instrumentach.

Uniwersalność ochrony praw człowieka można dostrzec w treści normatywnej *Karty Narodów Zjednoczonych*. Przepis art. 13 ust. 1 pkt b stanowi, że Zgromadzenie Ogólne inicjuje badania, udziela zaleceń i pomocy w celu realizacji praw człowieka i podstawowych wolności dla wszystkich ludzi bez różnicy rasy, płci, języka lub religii. Z kolei art. 55 pkt c KNZ stanowi, że, mając na widoku stworzenie warunków stałości i dobrobytu, które są niezbędne do pokojowych i przyjaznych stosunków między narodami, opartych na poszanowaniu zasady równouprawnienia i samostanowienia ludów, Narody Zjednoczone będą popierały powszechne poszanowanie i zachowywanie ludzkich praw i wolności podstawowych dla wszystkich ludzi bez różnicy rasy, płci, języka lub religii.

¹ B. Banaszak, A. Preisner, *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 24 i n.

² Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90).

³ M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wrocław 2004, s. 180.

W 1948 r. została uchwalona *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* (PDPC)⁴, która jest rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Ponieważ nie jest umową międzynarodową, nie stanowi źródła zobowiązań międzynarodowych⁵. W nauce prawa zdania na temat mocy wiążącej postanowień PDPC są podzielone. Część państw oraz przedstawiciele nauki prawa narodów stoją na stanowisku, że normy zawarte w deklaracji nie są wiążące, ponieważ przemawiają za tym m.in. dokumenty z prac przygotowawczych nad tym dokumentem. Deklaracja początkowo zawiera ogólne formuły, wspólne standardy do osiągnięcia. Dopiero po pewnym czasie dochodzi do zawarcia umowy międzynarodowej, która ma moc wiążącą. Zwolennicy znaczenia PDPC twierdzili, że deklaracja wyraża wolę społeczności międzynarodowej i zostanie uznana za zwyczaj międzynarodowy, który będzie obowiązywał państwa⁶.

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka zapoczątkowała proces kodyfikacji i rozwoju prawa międzynarodowego dotyczącego praw człowieka. Prawa zawarte w deklaracji można ująć w kilka grup. Są to: „prawa osobiste (fundamentalne) – należą tu: wolności i prawa, które zapewniają ochronę wartości najbliższej związanych z osobą ludzką. Należą do tej grupy, która stanowi w istocie środki ochrony sytuacji zagrożeń i naruszeń gwarantowanych przez system prawny wartości, prawa takie jak: prawo do życia i bezpieczeństwa swej osoby, zakaz tortur lub okrutnego traktowania, zakaz niewolnictwa, prawo do równości wobec prawa bez jakiejkolwiek dyskryminacji, prawo do uznawania wszędzie jego osobowości prawnej, prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd, zakaz arbitralnego pozbawienia wolności, gwarancja domniemania niewinności, prawo do obrony, ochrony prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym, prawo do azylu, prawo do zawarcia małżeństwa i do założenia rodziny, prawo do własności, wolności słowa i wyznania; prawa polityczne (obywatelskie): czynne i bierne prawo wyborcze, prawo do udziału w rządzeniu krajem oraz dostępu do funkcji publicznych i demokratycznych wyborów, prawo do zrzeszania się, prawo do rzetelnej informacji oraz wolności słowa; prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne: prawo do pracy, prawo do słusznego i zadowalającego wynagrodzenia zapewniającego jemu i jego rodzinie egzystencję

⁴ Uchwalona przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych na III sesji w Paryżu, 10 grudnia 1948 r.

⁵ Zob. M. Chmąj, *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 30, 31, 32, 33*, Warszawa 2019, s. 20.

⁶ B. Gronowska, *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2005, s. 50.

odpowiadającą godności ludzkiej, ochrona przed bezrobociem, w tym także ochrona przed zwolnieniem w wieku przedemerytalnym, prawo tworzenia i wstępowania do związków zawodowych, prawo do nieprzerwanego corocznego urlopu wypoczynkowego, prawo opieki lekarskiej, prawo do nauki, prawo dostępu do dóbr kultury⁷. Uchwalenie PDPC stanowiło początek procesu przyspieszenia ochrony praw człowieka w sensie politycznym i prawnym.

Akty chroniące prawa człowieka w systemie ONZ

Podstawowe prawa człowieka także są sklasyfikowane w katalogu praw znajdujących urzeczywistnienie w prawie publicznym i prywatnym. Stanowią swoisty „przewodnik” dla ciał stanowiących i stosujących prawo. Za szczególnie doniosłe prawa człowieka w tym aspekcie uznać należy prawo do godnego traktowania, wolności słowa czy wolności sumienia i wyznania.

Nie sposób pominąć dwóch paktów dotyczących praw człowieka, uchwalonych przez ONZ w 1966 r., które Polska ratyfikowała 11 lat później. Są to: *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* (dalej: MPPOiP)⁸ – odpowiadający ideologii indywidualistyczno-liberalnej, gwarantującej jednostkom podstawowe prawa oraz wolności polityczne i obywatelskie oraz *Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* (dalej: MPGSiK)⁹ – odpowiadający ideologii państw bloku socjalistycznego. MPGSiK już na wstępie stanowi: „Świadomi tego, że jednostka, ze względu na obowiązki, jakie ma względem innych jednostek i wspólnoty, do której należy, jest zobowiązana do starań o popieranie i przestrzeganie praw uznanych w niniejszym pakcie”. Można z tego wyprowadzić wniosek, że jednostka nie jest jedynie podmiotem praw człowieka, ale ma także obowiązek przestrzegania i popierania tych praw. Inaczej mówiąc, naruszenie praw człowieka może pochodzić ze strony władzy państwowej, nieuczciwego pracodawcy czy też sąsiada dopuszczającego się czynu niedozwolonego. Obowiązek przestrzegania prawa przyjmuje charakter powszechny (*erga omnes*)¹⁰. *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* oraz *Międzynaro-*

⁷ *Ibidem*.

⁸ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167).

⁹ Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169).

¹⁰ R. Andrzejczuk, *Podmiotowość jednostki w prawie międzynarodowym*, „Studia Prawa Wyznaniowego”, 2001, t. III, s. 135–136.

dowy *Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych* zawierają przepisy stanowiące ogólne zasady ochrony praw człowieka, a mianowicie przyznają wszystkim narodom prawo do samostanowienia, polegające na swobodzie wyboru statusu politycznego i określenia rozwoju gospodarczego, w tym – rozporządzania swymi bogactwami naturalnymi.

MPPOiP ustanawia trzystopniowy system implementacji zawartych w nim postanowień, a funkcjonowanie tego systemu zapewnia Komitet Praw Człowieka. Pierwszy stopień kontroli polega na zobowiązaniu państw do przedkładania sprawozdań na temat środków podjętych przez nie w celu realizacji praw wynikających z paktu. Komitet Praw Człowieka bada te sprawozdania w celu stwierdzenia ewentualnej niezgodności praktyki i legislacji państw z postanowieniami zawartymi w pakcie. Drugi stopień kontroli wykonywania postanowień paktu związany jest z możliwością składania skargi państwowej. Skarga może być składana jedynie przez państwo, które uznało kompetencje Komitetu Praw Człowieka, i przeciwko tym państwom, które uczyniły to samo. Komitet powinien dążyć do polubownego załatwienia sporu. Trzeci stopień mechanizmu implementacji odnosi się do skargi indywidualnej. Jest to nowy mechanizm dochodzenia praw jednostki, zakładający procedurę wnoszenia skarg indywidualnych do komitetu czuwającego nad kontrolą implementacji paktu przez państwa-strony. Mechanizm jest możliwością przeprowadzania przez Komitet dochodzenia w przypadku otrzymania informacji o dokonywaniu przez dane państwo-stronę poważnych lub systematycznych naruszeń praw zawartych w pakcie (instytucja skargi zawarta jest w *Protokole fakultatywnym do paktu*)¹¹.

Jak zauważa R. Kuźniar, zależność między zasadą samostanowienia a prawami fundamentalnymi jest dwukierunkowa. Oznacza to, że brak samostanowienia (rozumianego jako swoboda wyboru statusu politycznego i określenia rozwoju gospodarczego) oznacza w praktyce nieprzestrzeganie praw człowieka i jego swobód, natomiast droga do samostanowienia prowadzi przez walkę o prawa i swobody indywidualne¹². Analogiczną tezę należy postawić na gruncie *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka*. Akt ten promulgowano jako „wspólny cel dla wszystkich ludów i narodów”. Za taki cel uznano „powszechne i skuteczne poszanowanie praw człowieka”, nadając im tym samym charakter uniwersalny. Podkreśla to art. 28 PDPC, w którym stwierdzono, że każdy

¹¹ Protokół fakultatywny do Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych, uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 16 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1994, nr 23 poz. 80).

¹² R. Kuźniar, *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2000, s. 103.

człowiek ma prawo do pełnej realizacji praw i obowiązków wynikających z PDPC. Urzeczywistnienie tych uprawnień ma natomiast być zagwarantowane poprzez odpowiedni porządek społeczny i międzynarodowy, co podkreśla doniosłość tego zagadnienia.

Powyższe rozważania prowadzą do konstatacji, że zakaz naruszania praw człowieka ma charakter bezwzględny i dotyczy wszystkich, a więc nie tylko władz publicznych, lecz również podmiotów prywatnych. W ten sposób prawa te mają nie tylko wymiar wertykalny, ale również horyzontalny. Obowiązki nałożone na władze publiczne determinują ich zakres i sposób działania. Powinny one bowiem, z jednej strony, uwzględniać istnienie sfery autonomii, z drugiej jednak strony, działania te nie powinny odbierać jednostce jej praw podstawowych. Działania organów władzy publicznej powinny w jak największym stopniu przyczyniać się także do ochrony praw jednostki, albowiem prawa człowieka przyjmują wymiar uniwersalny.

W stosunku do wszystkich praw człowieka – zwłaszcza na gruncie prawa międzynarodowego – można wykształcić pewnego rodzaju katalog cech wspólnych. Pierwszą z nich jest ich powszechność. Najogólniej rzecz biorąc, powszechny to „dotyczący wszystkich”. Twierdzenie o powszechności praw człowieka oznacza, że prawa człowieka przysługują każdemu człowiekowi. Uznanie powszechności ugruntowane jest w centralnym i podstawowym elemencie współczesnej koncepcji praw człowieka: a mianowicie, że podstawowe prawa przysługują każdemu jedynie dlatego, że jest człowiekiem, niezależnie od indywidualnej charakterystyki, czasu, miejsca, kultury itp.¹³.

Ujęcie i uzasadnienie powszechności stanowi jeden z podstawowych problemów współczesnej teorii i filozofii praw człowieka. Idea powszechności legła u podstaw współczesnej ochrony praw człowieka i nadal jest często podkreślana w dyskursie typu praktycznego, na różnych płaszczyznach: politycznej, moralnej czy religijnej. Jednakże trudno o koncepcję praw człowieka pozwalającą pogodzić powszechność z właściwościami prawa, z postulatami respektu dla pluralizmu ugruntowanego tak w odmienności kulturowej, jak i wolności poszczególnych jednostek ludzkich. Wziąwszy pod uwagę, że powszechność jest fundamentalnym przymiotem praw człowieka, kłopoty z powszechnością dotyczą zbudowania filozoficznej koncepcji praw człowieka w ogóle. Odrzucenie powszechności jest równoznaczne z rezygnacją z podstaw współczesnej koncepcji tych praw¹⁴.

¹³ B. Banaszak [i in.], *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze 2003, s. 16–28.

¹⁴ M. Piechowiak, *Filozofia praw człowieka – prawa człowieka w świetle ich międzynarodowej ochrony*, Lublin 1999 r., s. 57–62.

Z punktu widzenia filozoficznej koncepcji praw człowieka zarówno fundamentalne prawa, jak i wolności są relacjami człowieka do pewnych okoliczności (szeroko pojętych), o ile są one podstawą powinności działania lub powstrzymania się od działania. Tak w przypadku wolności, jak i prawa można mówić o naturalnym „uprawnieniu” do tych okoliczności. Dlatego zasadne jest posługiwanie się pojęciem prawa jako nadrzędnym. Stąd mówi się, i to nie tylko w języku potocznym, o „prawie do wolności sumienia” lub „prawie do wolności zgromadzeń”. Szukając ontycznych podstaw odróżnienia prawa od wolności, można zauważyć, że w przypadku wolności przedmiotem naturalnego „uprawnienia” są takie okoliczności, w których człowiek może w sposób wolny determinować swoje działanie w określonej dziedzinie życia; w przypadku praw chodzi o okoliczności należne ze względu na pewne konkretne właściwości lub cechy bytu ludzkiego (w tym dokonane działania) – na przykład prawo do życia, prawo do godziwego wynagrodzenia za pracę. Niekiedy trudno o precyzyjne kryteria stosowania tych określeń, ich używanie może być podyktowane zamiarem podkreślenia pewnego aspektu (czy wolność wyboru, czy dobro osiągnięte tym wyborem). W prawie pozytywnym tak pojęte prawa czy wolności ujmowane są jako prawa podmiotowe, czyli złożone sytuacje prawne, w których wolności prawnie chronione, uprawnienia lub kompetencje tworzą funkcjonalną całość ze względu na relację człowieka do pewnego typu dobra. Tak pojęte prawo podmiotowe nie da się przy tym wyczerpująco scharakteryzować jako jedynie suma prostych sytuacji prawnych¹⁵.

W ramach powszechności praw podstawowych jednostki wpisuje się już uznawana koncepcja trzech generacji praw człowieka¹⁶. Prawa pierwszej generacji, które stanowią fundamentalne prawa obywatelskie i polityczne, sformułowano na przełomie XIX i XX w. pod wpływem koncepcji liberalnych (są to m.in. ochrona życia, nietykalność osobista, wolność słowa, sumienia, równość wobec prawa). Prawa te, zdaniem P. Sendeckiego, zachowują nadal walor atrakcyjności, akcentując konieczność zagwarantowania wolności od ingerencji władzy i stworzenia swobody autonomii woli jednostki¹⁷. Tak pojmowane prawa człowieka stały się aktualne w krajach postkomunistycznych w okresie odbudowy systemu państwa prawa.

¹⁵ W. Brzozowski, A. Krzywoń, M. Wiącek, *Prawa człowieka*, Warszawa 2021, s. 17–21.

¹⁶ K. Drzewicki, *Trzecia generacja praw człowieka*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1983, nr 10.

¹⁷ P. Sendeki, *Refleksje nad prawami człowieka w praktyce ich stosowania*, „Biuletyn Biura Informacji Rady Europy”, 2003, nr 3, s. 74.

Prawa drugiej generacji powstały jako rezultat ruchów robotniczych i koncepcji socjalistycznych w II połowie XIX w. Dotyczą one sfery pracy, opieki medycznej, standardu życia. Prawa socjoekonomiczne zakładają, że człowiek może cieszyć się życiem, być wolnym, jeśli ma zapewniony odpowiedni poziom dobrobytu materialnego i społecznego bezpieczeństwa¹⁸. Po II wojnie światowej istotny wpływ na pozycję tak rozumianych praw człowieka miała doktryna „realnego socjalizmu”. Ideologie kolektywistyczne XX w. zakwestionowały istnienie natury człowieka, przekreśliły rolę jednostki i jej praw oraz gwarancje ich realizacji. Dając prymat podejściu kolektywistycznemu, kładły nacisk na prawa ekonomiczne, redukując prawa polityczne. Przykładem żądań wolności politycznej i zagwarantowania praw jednostki była „Solidarność”.

Prawa trzeciej generacji, zwane prawami solidarnościowymi czy zbiorowymi, są efektem procesów globalizacji. Należą do nich: prawo do pokoju, prawa narodów do samostanowienia, do rozwijania własnej kultury, do ochrony środowiska, do rozwoju gospodarczego, do pomocy humanitarnej, do komunikowania się, do wspólnego dziedzictwa ludzkości¹⁹. Prawa jednostki stale ulegają rozszerzeniu. Poszukuje się nowych praw, rozszerzając płaszczyznę ich występowania na coraz to nowe sfery życia (np. prawo do aborcji czy eutanazji). Jak uważa R. Kuźniar, zagadnienie eutanazji jest ogromnym problemem w kontekście praw człowieka. Tradycyjne podejście do praw człowieka odrzuca eutanazję, która jest sprzeczna np. z EKPCz²⁰.

W opinii moralistów i bioetyków personalistycznych dynamiczny rozwój techniki biomedycznej wymaga przyjęcia owej, czwartej generacji praw człowieka. Jej celem jest ochrona życia istot ludzkich na etapie ich rozwoju prenatalnego, po to, aby w przyszłości miały w ogóle możliwość korzystania z jakichkolwiek praw. W takim ujęciu prawo do życia jawi się jako prawo fundamentalne przysługujące każdej jednostce. Jest to prawo pierwotne, ponieważ w sytuacji, gdyby nie zostało ono zrealizowane wskutek unicestwienia życia (np. płodu), jednostka nie będzie miała w ogóle żadnej możliwości skorzystania z jakichkolwiek praw – z ontycznego faktu jej nieistnienia. Szacunek dla jednostki, niezbywalna godność człowieka, o której tak dużo wspomina się w preambułach różnych deklaracji i konwencji – w sytuacji, gdyby prawo takie nie było

¹⁸ R.L. Siegel, *Socioeconomic Human Rights. Past and Future*, „Human Rights Quarterly”, 1986, nr 7, s. 255.

¹⁹ E. Klein, *Human Rights of the third generation*, [w:] *Rights, Institutions and impact of international law according to the German basic law*, red. Ch. Starch, Baden-Baden 1987, s. 70.

²⁰ R. Kuźniar, *op. cit.*, s. 46.

odpowiednio chronione – wszystko to stanie się tylko pustym retorycznym chwytem, jak argumentują personaliści. Wspomniani etycy uważają ponadto, że prawo do życia domaga się potępienia wszelkich medycznych ingerencji, które ukierunkowane są na zniszczenie ludzkiego życia, bez względu na fakt, w jakiej znajduje się ono fazie. Akt taki stanowi pogwałcenie naturalnego prawa każdego człowieka do życia chronionego w międzynarodowych dokumentach z zakresu praw człowieka, zarówno tych powstałych pod auspicjami ONZ, jak i Rady Europy czy Unii Europejskiej. Prawo to w *Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka* zapisano w art. 3 (obok prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego), natomiast *Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych* gwarantuje je w art. 6, w którym stwierdza się ponadto, że „nikt nie może być arbitralnie pozbawiony życia”. Natomiast w *Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności* oraz w *Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej* chronione jest ono w art. 2. Ponadto chrześcijańscy personaliści powołują się również na definicję „dziecka” zapisaną w art. 1 *Konwencji o Prawach Dziecka*. Dokument ten definiuje „dziecko” jako „każdą istotę ludzką w wieku poniżej osiemnastu lat, chyba że zgodnie z prawem odnoszącym się do dziecka uzyska ona wcześniej pełnoletność”²¹.

Europejski system ochrony praw człowieka

Europejski system ochrony praw człowieka uznawany jest za najefektywniejszy ze wszystkich systemów regionalnych. Wynika to z dość długiej tradycji kształtowania się idei ochrony praw i wolności na kontynencie europejskim. Europejski system jest wysoce zinstytucjonalizowany. Oznacza to, że na kontynencie europejskim powołane zostały organizacje, które wyznaczają standardy ochrony praw człowieka i kontrolują, czy państwa ich przestrzegają. O zinstytucjonalizowaniu tego systemu świadczy, że w jego ramach działają aż trzy organizacje: Rada Europy (RE), Unia Europejska (UE) oraz Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

Wysoka efektywność europejskiego systemu ochrony praw człowieka wynika z tego, że państwom udało się wypracować w jego ramach bardzo skuteczne mechanizmy egzekwowania praw. Ponadto wysoka skuteczność europejskiego systemu ochrony praw człowieka wynika z dużej jednorodności politycznej kontynentu. Niemal wszystkie pań-

²¹ *Prawa człowieka: dokumenty międzynarodowe*, przekł. i oprac. B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1996, s. 16.

stwa europejskie (wyjątek stanowi Białoruś) zaliczane są obecnie do grona państw demokratycznych, opartych na prawie²². To oczywiście ułatwia przyjmowanie standardów w kwestii praw człowieka, ale wcale nie oznacza, że w Europie nie dochodzi do naruszeń tych praw. Poziom ochrony praw i wolności jednostek jest bardzo zróżnicowany.

Rada Europy została utworzona 5 maja 1949 r. przez 10 państw sygnatariuszy. Były to: Belgia, Dania, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Norwegia, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy²³. Zgodnie z zamierzeniami twórców Rada Europy miała prowadzić działania na rzecz zbliżenia krajów członkowskich. Art. 1 pkt b *Statutu* Rady Europy precyzował, iż współpraca ta miała dotyczyć następujących płaszczyzn: gospodarczej, społecznej, kulturalnej, naukowej, prawnej i administracyjnej, oraz ochrony zdrowia, praw człowieka i podstawowych wolności. Wraz jednak z upływem czasu okazało się, iż w Europie pojawiły się inne organizacje, wyspecjalizowane w realizacji konkretnych celów, które stawiała przed sobą również Rada Europy. Okazało się więc, że podstawowym zadaniem Rady Europy stało się zapewnienie przestrzegania praw człowieka. Dla realizacji tego celu Rada Europy wyznaczyła sobie cztery podstawowe kierunki działania: ustanowienie skutecznych systemów kontroli i ochrony podstawowych praw i wolności, wykrywanie nowych zagrożeń dla praw człowieka i godności ludzkiej, rozwijanie świadomości społecznej w zakresie znaczenia praw człowieka, popieranie edukacji i szkolenia zawodowego w dziedzinie praw człowieka²⁴.

Działalność Rady Europy obejmuje przede wszystkim przygotowanie projektów umów międzynarodowych i innych aktów normatywnych zmierzających do unifikacji prawa na obszarze państw członkowskich Rady Europy. Do chwili obecnej opracowanych zostało ponad 180 konwencji. Konwencje dotyczą nie tylko praw człowieka, ale i innych dziedzin będących w zainteresowaniu organów Rady Europy. Niewątpliwie jednak to konwencje Rady Europy w zakresie praw człowieka odgrywają rolę najistotniejszą.

Można wręcz mówić o istnieniu rozbudowanego systemu ochrony praw człowieka powstałego w ramach Rady Europy. Swoisty rdzeń tak zbudowanego systemu ochrony praw człowieka opiera się na: *Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, *Europejskiej Karcie Społecznej*, *Europejskiej Konwencji o Zapobieganiu Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Kara-*

²² Por. M. Chmaj, M. Urbaniak, *Komentarz do Konstytucji RP*. Art. 2, Warszawa 2022, s. 20 i n.

²³ Polska przystąpiła do tej organizacji 26 listopada 1991 r.

²⁴ *Działania i efekty. Ośrodek Informacji Rady Europy*, Warszawa 1999, s. 23 i n.

niu oraz Europejskiej Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości Narodowych²⁵. Należy także wspomnieć o *Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, będącej zbiorem fundamentalnych praw człowieka, uchwalonej i podpisanej w dniu 7 grudnia 2000 r. podczas szczytu Rady Europejskiej. Moc wiążąca została nadana *Karcie* przez traktat lizboński, który wszedł w życie w dniu 1 grudnia 2009 r.

Zakończenie

Wskazać należy, iż podstawy normatywne ochrony praw człowieka w aspekcie powszechnym i europejskim należy zacząć rozpatrywać od *Karty Narodów Zjednoczonych*, będącej aktem rozpoczynającym kodyfikację i rozwój międzynarodowych praw człowieka, wskazującej na uniwersalność ochrony wyżej wskazanych praw. Uchwalenie powyższego aktu stanowiło swoisty katalizator procesu ochrony praw człowieka zarówno w sensie politycznym, jak i prawnym. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka* zawiera prawa, które można ująć w kilka grup, tj.: prawa fundamentalne, polityczne (obywatelskie) oraz socjalno-kulturowe.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz *Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturowych* zawiera przepisy stanowiące ogólne zasady ochrony praw człowieka, a obowiązek ich przestrzegania przyjmuje charakter powszechny (*erga omnes*). Ich celem pozostaje powszechne i skuteczne poszanowanie praw człowieka. Tym samym działania organów władzy publicznej w jak największym stopniu powinny przyczyniać się do ochrony praw jednostki, gdyż prawa człowieka mają wymiar uniwersalny. Istotne znaczenie w kształtowaniu praw człowieka w przestrzeni międzynarodowej miała idea ochrony praw i wolności na kontynencie europejskim, gdzie powołano organizacje, obecnie wiodące prym w zakresie ochrony praw człowieka.

Bibliografia

- Andrzejczuk R., *Podmiotowość jednostki w prawie międzynarodowym*, „Studia Prawa Wyznaniowego”, 2001, t. III.
- Banaszak B. [i in.], *System ochrony praw człowieka*, Zakamycze 2003.
- Banaszak B., Preisner A., *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002.
- Chmaj M., *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 30, 31, 32, 33*, Warszawa 2019.

²⁵ M. Chmaj, *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 61, 62*, Warszawa 2020, s. 28–29.

- Chmaj M., *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 61, 62*, Warszawa 2020.
- Chmaj M., Urbaniak M., *Komentarz do Konstytucji RP*, Warszawa 2022.
- Drzewicki K., *Trzecia generacja praw człowieka*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1983, nr 10.
- Działania i efekty. Ośrodek Informacji Rady Europy*, Warszawa 1999.
- Gronowska B., *Prawa człowieka i ich ochrona*, Toruń 2005.
- Jabłoński M., Jarosz-Żukowska S., *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wrocław 2004.
- Karta Narodów Zjednoczonych, Statut Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości i Porozumienie ustanawiające Komisję Przygotowawczą Narodów Zjednoczonych (Dz.U. 1947, nr 23, poz. 90).
- Klein E., *Human Rights of the third generation [w:] Rights, Institutions and impact of international law according to the German basic law*, red. Ch. Starch, Baden-Baden 1987.
- Kuźniar R., *Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki międzynarodowe*, Warszawa 2000.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 167).
- Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r. (Dz.U. 1977, nr 38, poz. 169).
- Prawa człowieka: dokumenty międzynarodowe*, przekł. i oprac. B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, Toruń 1996.
- Sendecki P., *Refleksje nad prawami człowieka w praktyce ich stosowania*, „Biuletyn Biura Informacji Rady Europy”, 2003, nr 3.
- Siegel R.L., *Socioeconomic Human Rights. Past and Future*, „Human Rights Quarterly”, 1986, nr 7.

Normative bases for the protection of human rights in the common and European aspect

Abstract

The article aims to draw attention to the issue of human rights protection in the general and European aspect in relation to the applicable normative bases. This paper presents the essence of human rights as the rights of every individual through detailed description on the Universal Declaration of Human Rights, presentation of legal acts protecting human rights in the United Nations system and illustrations of the importance of the European human rights protection system. The author focuses primarily on the universality and effectiveness of respect for human rights.

Keywords: human rights, protection, freedom, universality